

PAPER DETAILS

TITLE: Kitap Tanitimi: Ramazan Erhan Güllü, İstanbul Türklüğünün Muhafazası -İstanbul'un Kimlik ve Güvenlik Endisesi (1918-1941), Ötüken Nesriyat, İstanbul, 2021

AUTHORS: Tugba ERAY BIBER

PAGES: 1104-1111

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2996617>

Kitap Tanıtımı/Book Review

Ramazan Erhan Güllü, *İstanbul Türklüğünün Muhafazası -İstanbul'un Kimlik ve Güvenlik Endişesi (1918-1941)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021

Tuğba Eray Biber*

(ORCID: 0000-0002-4574-7533)

Makale Gönderim Tarihi
07.03.2023

Makale Kabul Tarihi
09.03.2023

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Eray Biber, T., "Kitap Tanıtımı/Book Review: Ramazan Erhan Güllü, İstanbul Türklüğünün Muhafazası -İstanbul'un Kimlik ve Güvenlik Endişesi (1918-1941), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (Mart 2023): 1104-1111.

APA: Eray Biber, T. (2023). Kitap Tanıtımı/Book Review: Ramazan Erhan Güllü, İstanbul Türklüğünün Muhafazası -İstanbul'un Kimlik ve Güvenlik Endişesi (1918-1941), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 1104-1111.

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Öğretim üyesi olan Doç. Dr. Ramazan Erhan Güllü, Milli Mücadele Tarihi, Türkiye Cumhuriyet Tarihi ve gayrimüslimler/azınlıklar üzerine yayımladığı kitapların yanı sıra yaptığı çalışmalarla yerli yabancı dergilerde birçok makale ile alana katkı sağlamıştır.

Tanıtım ve değerlendirmesini yapacağım *İstanbul Türklüğünün Muhafazası -İstanbul'un Kimlik ve Güvenlik Endişesi (1918-1941)*-kitabında; Mütareke döneminden II. Dünya Savaşı'nın başlarına kadar olan süreçte İstanbul'da Türklük bilincini ve İstanbul'un geleceği ile

* Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, tugba.eray.biber@msgsu.edu.tr.
Assoc. Prof. Dr., Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Republic of Türkiye.

endişeler kaleme alınmıştır. Eser, Türkiye'nin önemli yayınevlerinden biri olan ve Türk Milliyetçiliği ile ilgili önemli yayınlar yapan Ötüken Neşriyat tarafından 2021'da yayımlanmıştır. Eser önsöz, giriş, dört ana bölüm, sonuç, kaynakça ve ekler olmak üzere 289 sayfadan oluşmaktadır. Aynı zamanda metin içerisinde ilgili yerlerde görsellere (fotoğraf, harita, gazete haberleri, karikatürler) de yer verilmiştir. Eserde, Güllü'nün daha önce yayımladığı makaleleri de genişletilerek metin içerisinde bir bütün içinde kullanılmıştır¹.

Kitabın çıkış öyküsü ve temel alınan kaynaklar ön söz kısmında (s. 13-15) kaleme alınmıştır. Güllü, daha önce yayımlanan makalelerinin temel oluşturduğu çalışmada, İstanbul'un Türklüğü ve muhafazası ile ilgili sorulara cevapların bulunacağını belirtmiştir. Aynı zamanda İstanbul-Anadolu; İstanbul Türklüğü-Anadolu Türklüğü ayrımı hakkında ipuçları verilmektedir.

"Giriş" kısmında (s. 17-29) İstanbul'un II. Mehmet'ten itibaren Türklüğü vurgulanmaktadır. Osmanlı döneminde Türk ve İslam kültürünün İstanbul'a nasıl yerleştirdiği birçok örnekle kaleme alınmıştır. İstanbul'un belirli yıllardaki nüfus bilgileri verilerek diğer milletlerle oranları belirtilmiştir. Yazar aynı zamanda edebiyatta İstanbul'un Türklüğü'ne vurgu yapan edebiyatçılardan da örnekler vererek konuyu desteklemiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş sürecinde Türk kimliğinin korunması ve bu konudaki endişelere de yer

¹ Ramazan Erhan Güllü, "Mondros Mütarekesi'nin Ardından Ermeni ve Rum Patrikhanelerinin İşbirliği (30 Ekim 1918 – 11 Ekim 1922)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXV/75, Ankara, Kasım 2009, s. 575-605; Ramazan Erhan Güllü, "Saltanatın Kaldırılmasının Ardından İstanbul Bürokrasisinin TBMM Hükûmeti'ne Bağlanma Süreci ve İstanbul Türklüğü'nün Muhafazası Tartışmaları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 116/228, İstanbul, (Mayıs – Haziran 2017), s. 119-144; Ramazan Erhan Güllü, "Lozan Konferansı Sırasında Türk Basınında İstanbul'un Ekonomisinin ve Millî Kimliğinin Güçlendirilmesine Dair Tartışmalar (Aralık 1922 – Şubat 1923)", *Osmanlı İstanbulu V (V. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri 19-21 Mayıs 2017)*, (Editörler: Feridun M. Emecen – Ali Akyıldız – Emrah Safa Gürkan), İstanbul 2018, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, s. 213-232; Ramazan Erhan Güllü, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk Basınında İstanbul'un Kimliği ve Güvenlik Tartışmaları", *Bozkırın Oğlu: Ahmet Taşağıl'a Armağan*, (Editör: Tuğba Eray Biber), İstanbul 2019, Yeditepe Yayınevi, s. 601-618; Ramazan Erhan Güllü, "Mondros Mütarekesi Sonrası İstanbul'a Dair Rum/Yunan Taleplerine Türk Kamuoyunun Tepkisi", *Atatürk Yolu Dergisi*, 67, Ankara, Güz 2020, s. 289-320.

verilmiştir. Giriş kısmı I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Kitabın ilk bölümü olan “Mondros Mütarekesi ve İstanbul” (s. 33-94)'da Mondros Mütarekesi'nin imzalamasıyla birlikte İstanbul'un işgal sürecinde İstanbul'un kaderini belirlemeye çalışan İtilaf devletlerinin görüş ve eylemlerine yazar dikkat çekilmektedir. Mütarekenin imzalanmasından resmi işgal sürecini (1918-1920) İstanbul'daki Türk ve Müslümanların psikolojik durumunu değerlendiren yazar, Türk ve Rum tartışmalarına da değinmektedir. Müttefik askerlerinin Yunan subayları ile birlikte Rum kiliselerindeki ayinlere katılmalarında Türk Müslüman ahaliyi nasıl rahatsız ettiği ve gelecek için kaygıları vurgulanan bir diğer husus olmuştur. Bu kısımda yazarın vurguladığı İstanbul'un sahipliği konusudur. İstanbul'un 1453 öncesi yerlileri olan Rumların mı yoksa yüzyıllardır sahipleri olan Türk-Müslüman kimliğini şehre yerleştiren ahaliye mi ait olduğu düşünceleri tartışılmaktadır.

Anadolu'daki Müslüman ve Türk nüfusundan ziyade İstanbul'un yeri, konumu, önemi gibi sebeplerle yüzyıllarca Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış olan şehrin yapısının değiştirilmeye çalışılması anlatılmaktadır.

İstanbul'un işgali sırasında İtilaf devletleri arasında yaşanan tartışmalar ve geleceği hakkında ortak noktada buluşamamaları konu edinirken Yunanistan'ın İstanbul için planları da kaleme alınmıştır. Bu noktada İstanbul'da varlıklarını sürdüren Rumların Yunanistan'ı desteği İstanbul'un güvenliği ve kimliği açısından tehlikeli görülmektedir. Bu noktanın tehlikenin daha da arttığı bir diğer husus ise Rum-Ermeni ittifakıdır². Ancak yazar bu ittifakın suni bir iş birliği olduğunu da vurgulamaktadır. Her ne kadar suni bir işbirliğinden bahsedilmiş olsa da Rum ve Ermeni gençlerin İtilaf devletleri tarafından şehrin kontrolünde görevlendirilmesinde müslüman gayrimüslümanlar arasında düşmanlığın belirginleştiği de ifade edilmiştir.

Aynı zamanda Türk kamuoyunun gelişmeler karşısındaki tutumu ve endişeleri de kaleme alınmıştır. İstanbul değerlendirilirken

² Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi – Osmanlı'dan Cumhuriyet'e* -, İstanbul 2018, s. 297-320.

gayrimüslimlerin yaşadığı bölgelerin ayrımı özellikle Beyoğlu ve Fatih ayrımı belirtilmiştir.

İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından geleceğinin belirlenmesi ve durumunun Paris Barış Konferansında tartışılması yapılmıştır. 1919 yılı içerisinde İstanbul'da Rumlara yönelik tepkiler devam ederken İstanbul'un Türklere kalacağı haberi yayılmaya başlayınca başta Patrikhane olmak üzere itirazlara başlamışlardır. Eserde Türklük ve İslamiyet harmanlanmış olarak verilmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın boğazlar ve dolayısıyla İstanbul'un güvenliği konusundaki görüşlerine de yer verilmiştir. İstanbul ve Boğazlar Devleti Projesine değinen yazar, Türk kamuoyunun bu proje üzerine tepkilerini de kaleme almıştır.

Kitabın ikinci bölümü "İstanbul'un Resmen İşgali ve Sonrası" (s. 97-114); irdelenmiştir. Misak-ı Milli kararlarının ilan edilmesi ve gelen tepkiler İstanbul'un işgal süreci anlatılmaktadır. İletişimle ilgili kurumlar basılırken Şehzadebaşı Karakolu'nun İngilizler tarafından basılmasıyla resmi işgal gerçekleşmiş oluyordu. Bu süre zarfında İstanbul'da uygulanan sansürle basına müdahale söz konusudur. Gazetelere yapılan baskınlar, gazetecilerin tutuklanması artık İtilaf devletleri tarafından gerçekleştiriliyor. Resmi işgal öncesi yapılan baskılarda Osmanlı Devleti tarafından yapılan tutuklamalar artık İtilaf devletleri tarafından doğrudan yapılmaktaydı.

Büyük Millet Meclisinin açılışı ve bu süreçte işgal altında olan İstanbul'un eskisi gibi değerlendirilemeyeceği ifade edilmişti. İşgal altındaki İstanbul'un Türk basınına yansımaları okuyucuya aktarılmaktadır. Bu dönemde İstanbul'da yaşanan değişimi görmekle birlikte, İstanbul ve Anadolu farklılığı da vurgulanmaktadır. İstanbul basınındaki farklı görüşlere yer verilerek İstanbul'un konumu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölüm olan "Lozan Konferansı, Boğazlar Meselesi ve Sonrasında İstanbul'a Dair Endişeler" (s. 117-170); Lozan tartışmalarında İstanbul ve boğazların durumu tartışılırken Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin İstanbul'da kalması ve İstanbul Rumlarına azınlık statüsü verilmesi tartışmalara neden olmuştur. Bu kısımda İstanbul Rum varlığını tehlike olarak gören basına özellikle yer verilmektedir. Boğazlar statüsü meselesinin Lozan'da İstanbul'un muhafazası için önemliydi. Boğazlar meselesi konusunda Türk

kamuyounun İstanbul'a yönelik endişelerini Güllü, çağdaş gazetelerden aktarmıştır. Bu süre zarfında İstanbul'daki gayrimüslimlerin sermaye sahiplerine Türklerin tepkisi de vurgulanmaktadır. Milli sermayenin oluşturulmasına yönelik çalışma planlarından da bahsedilmektedir. Yazar, İstanbul Bürokrasisinin Ankara'ya bağlanma sürecini daha önce yayımlanmış olduğu makalesinin genişletilmiş halidir³. Memurların gidiş süreçleri anlatılırken bu durumun İstanbul'a etkileri değerlendirilmektedir. Bu noktada İstanbul'da bulunan Rumların zengin ve eğitilmiş olması İstanbul için tehdit oluşturmaktaydı. Bunun sebebi ise İstanbul'da bulunan eğitilmiş sınıfın memurların şehir dışına gönderilmeleri İstanbul'un teslimiyeti gibi algılanmaktadır.

Son bölüm olan "II. Dünya Savaşı Sürecinde İstanbul'un Kimliği ve Güvenlik Tartışmaları" (s. 173-207)nda İstanbul'un artık ikinci planda kalmasıyla başlar. 1923-1939 yılları arasında İstanbul Türklüğü ve muhafazası ile ilgili yoğun tartışmalar görülmemekle birlikte II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla tartışmalar tekrar başlamıştır⁴. Savaş öncesi 1936'da imzalana Montreux Boğazlar Sözleşmesiyle boğazlarının Türk kontrolü altına girmesi, Türkiye'nin savaş boyunca tarafsızlığını koruyan en büyük faktörlerden biri olarak görülmektedir. Yazar, uluslararası ilişkilerde de Türkiye'nin bu sözleşmeyle ağırlığının arttığını belirtmektedir. Boğazlarda Türk egemenliği İstanbul'un muhafazası için önemli olmakla birlikte Almanların Balkan sınırına kadar gelmesiyle İstanbul'un tekrar tehdit altına girmesiyle tartışmalar devam etmiştir. Özellikle basında yer alan "beşinci kol faaliyetleri" söylemleri titizlikle taranıp okuyucuya aktarılmıştır. Diğer taraftan bu bölümde levanten İstanbul üzerine gazete haberlerine yer verilerek yorumlanmıştır.

Eserde İkinci Dünya Savaşı başlığı altında verilse de tüm savaş dönemini kapsamamaktadır. Kitabın başlığında da belirtildiği gibi 1941 yılında bilgiler kesilmiştir. 1941 yılında kesilmesi kitapta tam olarak

³ Ramazan Erhan Güllü, "Saltanatın Kaldırılmasının Ardından İstanbul Bürokrasisinin TBMM Hükûmeti'ne Bağlanma Süreci ve İstanbul Türklüğü'nün Muhafazası Tartışmaları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 116/228, İstanbul, (Mayıs – Haziran 2017), s. 119-144.

⁴ Bu bölüm yazarın öncesinde yayımlanmış olan [Ramazan Erhan Güllü, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk Basınında İstanbul'un Kimliği ve Güvenlik Tartışmaları", *Bozkırın Oğlu: Ahmet Taşağıl'a Armağan*, (Editör: Tuğba Eray Biber), İstanbul 2019, s. 601-618.] çalışmasının genişletilmiş halidir.

açıklanmamıştır. Sadece sonuç kısmında 1941 sonrası yıllarda İstanbul Türklüğü ve muhafazası ile ilgili yoğun olarak gündeme gelmediği belirtilmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında tekrar gayrimüslimlerin ihanet edeceği endişesiyle iç bölgelere naklin meclisteki tartışmalarını görmekteyiz.

Sonuç kısmında (s. 209-212) I. Dünya Savaşı sonrasında Türk kamuoyunda oluşan endişelerin sebeplerini ve tepkilerin nasıl verildiği konusuna değinilmiştir. Yazar basında çıkan Rum/Yunan iddialarına gelen eleştirilen bir kısmının aslında İtilaf devletlerine yapıldığını da vurgulamaktadır. Milli Mücadele yıllarında Türk-Müslüman esasları üzerinde durulurken Milli Mücadele sonrası Türk kimliği üzerinde daha çok durulduğu belirtilmiştir. Yazar özellikle İstanbul'un iki kesiminden bahsederken Türk kimliği tartışmalarına edebiyat alanında da örnekler vererek desteklemektedir. Yazar II. Dünya Savaşı'nın ilerleyen yıllarında İstanbul'un kimlik endişesinden ziyade ülke genelinde savaş için önlemlerin daha çok ön plana çıktığını savunmuştur.

Kaynakça, sayfa 213-223 arasında yer almaktadır. Eser Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) titizlikle taranarak pekçok belge konu bütünlüğünde ele alınmıştır. Arşiv belgeleri dışında resmi yayınlar, dönemin çağdaş gazete ve dergilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Kitabın genelinde 35 gazete taranmıştır. Bunların dışında konuyla ilgili telif eserler ve lisansüstü tezler etkili bir şekilde kullanılmıştır.

Son kısım olan ekler (s. 227-289) bölümünde, metin içinde yer alan ve yorumlanan dönemin gazetelerine (transkripsiyonlu tam metin) yer verilmiştir. Toplamda 22 tane olan eklerde, gazetelere yer verildiği gibi Karabekir'in II. Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'un saldırıya maruz kaldığında alınacak tedbirler hakkındaki fikirleri, Karabekir'in *Ankara'da Savaş Rüzgarları* adlı eserinden aktarılmıştır⁵. Diğer gazete ve dergilerin ek olarak verildiği bu kısımda bu alıntıyla eklerde bir bütünlük sağlanmıştır.

Netice olarak kitap hakkında belirtmek istediklerim: kitabın sonunda dizin bulunmaması kitap için bir eksiklik olarak görülebilir. Dizin kitabın

⁵ Kazım Karabekir, *Ankara'da Savaş Rüzgarları: II. Cihan Harbi – CHP Grup Tartışmaları*, (Yayına Hazırlayan: Faruk Özerengin), İstanbul 1994, s. 247-249.

kullanımını daha da kolaylaştıracaktır. Diğer taraftan eserin en büyük eksikliği, II. Dünya Savaşı yıllarında sermayenin el değiştirmesi olarak tartışılan “Varlık Vergisi” kısmında kesilmiş olmasıdır. Oysaki Güllü, İstanbul Rumlarının zengin ve eğitilmiş olduğu hususuna daha önceki bölümlerde değinmiştir. Yukarıda da değindiğimiz gibi eserin neden 1941’de kesildiği tam olarak açıklanmamıştır.

Diğer taraftan 1918-1941 yılları arasında İstanbul’un hem ulusal hem de uluslararası politikalarda, kamuoyunda nasıl gelişmelere neden olduğu, özellikle Türk kamuoyunun bu konudaki endişeleri, kronolojik olarak dönemin gazetelerinden (35 tane çağdaş gazete) yararlanılarak arşiv ve meclis tutanaklarından desteklenerek bir bütün içerisinde okuyucuya aktarılmıştır. Yüzyıllarca Osmanlı Devleti’nin başkentliğini yapmış -Türk-İslam sembolü haline gelmiş- İstanbul’un yıllar içinde gelişen konumu, önemi, din ve milliyetçilik dinamikleriyle sade anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. Dünya’da ve Türkiye’de değişen şartlara göre İstanbul’un durumu eserde değerlendirilmiştir. Yine eserde İstanbul’un değişiminin Türk kamuoyundaki endişesi, korkusu yansımıştır. Bu çalışmanın, ileride yazılacak olan “İstanbul’un Türklüğü” ile ilgili çalışmalara cesaret vereceği düşüncesindeyim.

Kaynakça

Güllü, Ramazan Erhan, “Mondros Mütarekesi’nin Ardından Ermeni ve Rum Patrikhanelerinin İşbirliği (30 Ekim 1918 – 11 Ekim 1922)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXV/75, Ankara (Kasım 2009), s. 575-605.

Güllü, Ramazan Erhan, “Saltanatın Kaldırılmasının Ardından İstanbul Bürokrasisinin TBMM Hükûmeti’ne Bağlanma Süreci ve İstanbul Türklüğü’nün Muhafazası Tartışmaları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Yıl: 39, 116/228, İstanbul, (Mayıs – Haziran 2017), s. 119-144.

Güllü, Ramazan Erhan, “Lozan Konferansı Sırasında Türk Basınında İstanbul’un Ekonomisinin ve Millî Kimliğinin Güçlendirilmesine Dair Tartışmalar (Aralık 1922 – Şubat 1923)”, *Osmanlı İstanbulu V (V. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri 19-21 Mayıs 2017)*, (Editörler: Feridun M. Emecen – Ali Akyıldız – Emrah Safa Gürkan), İstanbul 2018, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, s. 213-232.

Güllü, Ramazan Erhan, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk Basınında İstanbul’un Kimliği ve Güvenlik Tartışmaları”, *Bozkırın Oğlu: Ahmet Taşağıl’a Armağan*, (Editör: Tuğba Eray Biber), İstanbul 2019, Yeditepe Yayınevi, s. 601-618.

Güllü, Ramazan Erhan, “Mondros Mütarekesi Sonrası İstanbul’a Dair Rum/Yunan Taleplerine Türk Kamuoyunun Tepkisi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Sayı: 67, Ankara, Güz 2020, s. 289-320.

Güllü, Ramazan Erhan, *Türkiye’de Gayrimüslimlerin Yönetimi – Osmanlı’dan Cumhuriyet’e -*, İstanbul 2018, s. 297-320.

Karabekir, Kazım, *Ankara’da Savaş Rüzgarları: II. Cihan Harbi – CHP Grup Tartışmaları*, (Yayına Hazırlayan: Faruk Özerengin), İstanbul 1994.